

А. І. Пронкіна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
О. В. Вертелева, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І ЯКІСТЬ ТОВАРУ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Проведено аналіз теоретико-методологічних проблем співвідношення конкурентоспроможності та якості продукції. Дано обґрунтування стратегічних заходів щодо забезпечення сталого інноваційного розвитку підприємства та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

The analysis of theoretical and methodological problems of correlation of competitiveness and quality of products is conducted. It is given the ground of strategic measures on providing of steady innovative development of enterprise and increase of competitiveness of national economy.

Ключові слова: економічна система, конкурентоспроможність, конкурентне середовище, конкурентна політика, суспільне виробництво, якість продукції, управління якістю.

Key words: economic system, competitiveness, competition environment, competition policy, public production, quality of products, quality management.

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення в Україні передбачають формування нової економічної системи, ядром якої є конкурентний механізм, що у сукупності з державним регулюванням здатний забезпечити ефективність розподілу ресурсів, прискорення темпів розвитку економіки, стимулювання науково-технічного прогресу. Тому надзвичайно важливим й актуальним є вивчення і визначення особливостей, формування та розвитку конкурентних відносин в умовах трансформаційної економіки, забезпечення їх ефективності та цивілізованості, створення дієвої стратегії підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблема конкурентоспроможності як напрям наукових досліджень не є новою для економічної науки. Їй присвячені роботи таких відомих учених, як Антоноук А., Базилюк Я., Геєць В., Жаліло А., Сіденко В., Портер М., Фатхутдінов Р., Шумпетер І., Кваснюк Б., Крючкова І., Лагутін В., Тарнавська Н., Піддубна Л. та інші. Однак питання про співвідношення конкурентоспроможності та якості продукції залишаються недостатньо вивченими, що і зу-

мовило вибір теми дослідження. Мета статті — аналіз теоретико-методологічних проблем співвідношення конкурентоспроможності та якості продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конкурентоспроможність товарів і послуг у ринковій економіці залежить від багатьох чинників, зокрема, таких як наявність економічного потенціалу, управління якістю, обсягу НДДКР, інноваційного рівня виробництва, нормативно-правового забезпечення на стадіях розробки, виробництва і реалізації продукції, ступеня втручання держави у формування сприятливого конкурентного середовища, наявності внутрішнього й особливо зовнішнього попиту на продукцію, досвіду і кваліфікації промислово-виробничого персоналу. На думку П. Пуцентейла, конкурентоспроможність — це зумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками позиції країни або підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках [8, с. 33]. Я. Базилюк визначає: конкурентоспроможність національної економіки — економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення

ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [3, с. 6]. Професор В. Лагутін вважає, що конкурентоспроможність національної економіки — це сукупність притаманних конкретній національній економіці факторів, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, виготовлених за умов застосування новітніх технологій, вільного, справедливого ринку та зростаючих доходів населення, що є прийнятним для міжнародної торгівлі за співвідношенням: ціна — якість. Конкурентоспроможність економіки — це концентроване вираження економічних, науково-технічних, виробничих, управлінських, маркетингових та інших можливостей, реалізованих у товарах і послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними закордонним товарам і послугам як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Аналізуючи конкурентоспроможність, необхідно враховувати тип національного господарства, а також характер економічної моделі країни [4, с. 119].

На сьогодні склалися дві основні методики проведення рейтингів конкурентоспроможності країн — Гарвардсько-Давосська та Лозаннська школи. Обидві методики виступають ефективним інструментом постійного коригування політики країн з формування факторів сталого розвитку.

Основним методом оцінки конкурентоспроможності національних економік є Глобальний Індекс Конкурентоспроможності (ГІК), який визначається шляхом поєднання статистичних даних з результатами опитування керівників підприємств. У середньому в опитуванні бере участь 91 компанія від кожної країни. В залежності від розміру економіки змінюється і масштаб опитування. Від України кількість фірм-респондентів зросла з 84 у 2007 р. до 116 у 2008.

ГІК був розроблений для оцінки потенціалу зростання країн в середньотривалій перспективі, з урахуванням рівня розвитку на даний час і аналізом основних факторів, що визначають рівень ефективності економіки.

Дані ГІК дають можливість окреслити пріоритетні напрями здійснення реформ як на основі точних даних, так і з врахуванням поглядів і потреб бізнес-аудиторії держави, а також можуть використовуватися для визначення конкурентних переваг країни та бар'єрів її розвитку.

Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму "Глобальний звіт конкурентоспроможності 2009—2010" Україна у світовому рейтингу конкурентоспроможності, що охоплює 133 країни, спустилася з 68-го у 2005 р. на 82-е місце у 2009 році, тобто втратила 14 позиції. На наш погляд, погіршення індексу конкурентоспроможності викликане тим, що країна зіткнулася з проблемами, пов'язаними з падінням попиту на експортну продукцію, девальвацією гривні, руйнуванням фінансової системи. Особливе значення сьогодні набуває реформування в таких напрямках, як інституційне середовище (краї-

на займає 120-те місце), зміцнення фінансових ринків (106) і підвищення ефективності товарних ринків (109).

За визначенням Європейської комісії ООН, для досягнення високого рівня конкурентоспроможності необхідно виконання наступних умов:

- експортери зберігають і збільшують свою долю на зовнішніх ринках;
- на продукцію з високою доданою вартістю і сучасні технології припадає постійно зростаюча частка експорту;
- зростає середня питома вартість експорту країни.

Цей висновок підтверджує й українська дослідниця Н. Тарнавська. Вона стверджує, що низький рівень конкурентоспроможності української економіки визначається, перш за все, інерційністю розвитку нашої держави та її неспроможністю виділити пріоритети при побудові інформаційного суспільства, яке поступово набирає обертів у багатьох країнах світу [9, с. 313]. Як свідчать численні опитування, основними перешкодами для ведення бізнесу підприємці вважають недосконалість законодавства, корупцію, політичну нестабільність, нерівні умови конкуренції. Однею з найбільш гострих проблем є стан у сфері природних монополій. На ці ринки припадає більше половини усіх зловживань монополюським становищем, які припиняє АМКУ.

Підвищення конкурентоспроможності економіки є кінцевим результатом системних вітчизняних та іноземних інвестицій, що моделюються і регулюються державою у фактори сталою економічного зростання. Рейтинги конкурентоспроможності національних економік визначаються високоавторитетними міжнародними центрами на основі апробованих методик.

Антимонопольний комітет України сумісно з Інститутом економіки і прогнозування НАНУ підготував у 2006 р. аналітичну доповідь "Конкуренція в Україні", в якій, зокрема, відмічається, що в державі приблизно половина товарів і послуг виробляється в умовах значної конкуренції, одна десята — за відсутністю конкуренції, біля 35% — в умовах помірної конкуренції. В той же час у розвинутих країнах в умовах значної конкуренції виробляється більше 80% товарів і послуг, а за відсутністю конкуренції — біля 2%. Ми поділяємо точку зору економістів, які вважають, що не може бути конкурентної політики окремо від промислової, аграрної і т. ін. Є або про конкурентна економічна політика у відповідних галузях, або байдужа до питань конкуренції, або антиконкурентна політика.

Світовий банк і Міжнародна фінансова корпорація (МФК) презентували у Вашингтоні щорічну доповідь "Ведення бізнесу — 2008". Доповідь свідчить, що у 2006—2007 рр. найбільш значні реформи в сфері регулювання підприємництва відбулися в країнах Східної Європи та колишнього СРСР, а також у великій групі країн, що розвиваються, зокрема в Китаї та Індії. Україна знаходиться серед світових аутсайдерів, зайнявши 139-у позицію серед 178 держав. Автори доповіді відмітили, що в Україні не здійснено жодної повноцінної реформи.

Головний показник дослідження — створення сприятливих умов для веден-

ня бізнесу. Для аналізу були взяті дані за червень 2007 року в кількості десяти індикаторів, серед них час і вартість виконання вимог держави для реєстрації нового підприємства та його діяльності, ведення торговельних операцій; система оподаткування; закриття підприємств. У той же час з квітня 2006 р. по червень 2007 р. в 98 країнах було здійснено 200 реформ, 59 з них припало на східноєвропейський та центральноазиатський регіони.

Теорія конкуренції виходить з того, що конкурують не країни, а окремі виробники продукції. Однак економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, визначається наявністю в ній конкурентоспроможних галузей і виробництв. Основою конкурентоспроможності країни у світовій економіці є наявність у неї декількох конкурентоспроможних галузей.

Підвищення національної конкурентоспроможності на основі здатності компанії успішно конкурувати на міжнародних ринках тісно пов'язано з промисловою політикою держави, підтримкою конкретних компаній. М. Портер, зокрема, вважає, що фірми приречені на невдачу, якщо вони не будуватимуть свою стратегію на вдосконаленні й відновленні технологій, на готовності конкурувати, на реальному розумінні свого "національного середовища" і шляхів його поліпшення. Тому однією з основних умов вибору оптимального варіанта для виробництва конкурентоспроможної продукції є здатність фірми утриматися в конкурентному просторі, у першу чергу, завдяки ефективному використанню конкурентних переваг. М. Портер стверджує, що успіх у міжнародній конкуренції визначають не стільки самі фактори (виробництва), скільки те, де і наскільки продуктивно вони використовуються.

Конкурентоспроможність трактується як зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами положення країни, галузі, підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Конкурентоспроможність товарів і послуг залежить від факторів, серед яких: ціна, можливість збуту, реклама, якість товару і його сервісне обслуговування.

Питома вага кожного фактора визначається конкурентними умовами ринку, які постійно змінюються. Так, у 60-х роках ХХ ст. визначальним фактором була низька ціна товарів; у 70-х, поряд з низькою ціною, усе більшого значення набувала якість товарів; у 80-х роках домінували висока якість, низька ціна, широка номенклатура виробів, здатність швидко виконати замовлення споживача; у 90-х найбільшу роль здобула здатність до виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції, тобто рівень інноваційного розвитку.

Головною задачею України в сучасних умовах є вивірена в галузевих пріоритетах підтримка технологічних і експортноорієнтованих виробництв. У складних економічних умовах тільки сильна держава може здійснювати промислову політику, що була б адекватна умовам ринку, вимогам незалежності держави і її ефективного інтегрування у світову економічну систему.

Конкурентоспроможність — це

складне, комплексне, багатопланове поняття (категорія) системного характеру. Глобальний індекс конкурентоспроможності, за яким аналізується ступінь конкурентоспроможності України у порівнянні з відібраними країнами, включає такі показники, як якість державних і суспільних установ, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, оснащеність новими технологіями, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу та інновацій.

Конкурентоспроможність товару відображає його здатність більш повно відповідати запитам покупців порівняно з аналогічними товарами, представленими на ринку. Вона визначається конкурентними перевагами: з одного боку якістю товару, його технічним рівнем, з іншого боку, цінами, встановленими продавцями товарів. Конкурентоспроможність товару — відносна інтегральна характеристика, що відображає його відмінність від товарів-конкурентів і визначає його привабливість з погляду споживачів. Конкурентоспроможність товару визначає конкурентоспроможність підприємства, водночас будучи незалежною від останньої та являючи собою її прояв [4, с. 120].

Таким чином, диференціація товару передбачає, що кожне підприємство має деяку монополію владу над товаром власного виробництва: може підвищувати або знижувати ціну на нього незалежно від конкурентів. Обсяги цієї влади обмежуються наявністю виробників аналогічних товарів та значною свободою вступу до галузі.

Конкурентоспроможність формується на різних рівнях, але первинним є підприємство (організація), де в процесі виробництва товарів і послуг закладаються основи їхньої якості як головного, визначального фактора.

Як показали дослідження, головною умовою конкурентоспроможності продукції виступає її якість. Саме якість товарів і послуг формує конкурентні переваги корпорації, які, в свою чергу, є концентрованим проявом переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності, яку можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка, обсяг продаж). Доцільно звернути увагу, що для виготовлення конкурентоспроможної продукції виробник повинен точно прогнозувати потреби потенційного споживача. Для покупця товару велике значення має величина витрат, необхідних для задоволення відповідних потреб.

Конкурентні переваги також створюються шляхом використання сприятливих природних ресурсів, дешевої робочої сили, сприятливих географічних факторів, шляхом порушення антимонопольного законодавства, зловживання антимонопольним правом.

В економічній літературі можна зустріти трактування конкурентоспроможності як синоніма якості продукції. На нашу думку, таке отождення некоректне.

Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю тільки тих його властивостей, що становлять інте-

рес для покупця і забезпечують задоволення даної потреби, а інші показники, такі як умови транспортування товару, його проектування і виробництва споживача, не цікавлять.

Необхідним елементом визначення рівня якості продукції є порівняння з базою, вибір якої є іноді досить проблематичним. Для оцінки конкурентоспроможності необхідно порівняти параметри аналізованого виробу і товару-конкурента з рівнем, заданим запитами і перевагами покупця, а потім порівняти отримані показники.

З позиції якості можна порівнювати лише однорідні об'єкти з точки зору не лише їх призначення та області застосування, але й основних конструктивних і технологічних особливостей. З позиції конкурентоспроможності, де за базу береться задоволення конкретної потреби споживача, можливі зіставлення і неоднорідних зразків. Дослідження якості, виконане відповідно до діючих нормативів, ще не дає оцінки ступеня конкурентоспроможності продукції, що визначається в процесі реалізації і не залежить від реакції покупця. Можна стверджувати, що для споживача якість є обов'язковою, але недостатньою характеристикою для ухвалення рішення про придбання даного товару.

Конкурентоспроможність визначається не просто притаманними товару характеристиками, але і його привабливістю для клієнта, націленого на покупку. У цьому випадку суверенітет споживача полягає в тому, що вирішальне слово залишається за ним. В історії бізнесу чимало прикладів, коли товари, що одержали найвищі оцінки експертів, залишалися байдужими для споживачів.

Зумовлені сукупністю властивостей товару його якість і конкурентоспроможність знаходяться в різних площинах. Якість продукції закладається при вивченні потреб потенційних споживачів, на стадії проектування і виробництва та виявляється в сфері споживання, а конкурентоспроможність продукції може бути встановлена лише в сфері обігу.

Конкурентоспроможність — визначальна ринкова категорія, що відображає одну з найважливіших властивостей ринку. При незмінних якісних характеристиках виробу його конкурентоспроможність може змінюватися в досить широкому діапазоні, реагуючи на різні фактори, зумовлені конкурентним середовищем.

Резюмуючи сказане, можна запропонувати такі визначення:

— конкурентоспроможність — це властивість об'єкта, який має визначену частку відповідного ринку, що характеризує ступінь відповідності технічних, функціональних, економічних характеристик об'єкта вимогам споживачів, визначає частку ринку, що належить даному об'єкту, і перешкоджає перерозподілу цього ринку на користь інших об'єктів;

— якість продукції — сукупність властивостей, що характеризують ступінь його суспільної користності з урахуванням суспільно-необхідних витрат праці на всіх стадіях відтворення.

Звичайно, визначальним фактором для конкурентоспроможності про-

дукції є її якість. Тільки продукція і послуги високого рівня якості здатні забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Однак при цьому слід враховувати, що на конкурентоспроможність впливають й інші фактори.

Пріоритетність факторів забезпечення конкурентоспроможності залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, характеристик ринків, на яких реалізується продукція, особливостей конкретних потреб. Ефективність політики у галузі якості найбільшою мірою пов'язана з тим, що для її успішної реалізації необхідний комплексний підхід. Особливу актуальність у цьому зв'язку набуває розробка і впровадження систем управління якістю.

При розробці заходів для підвищення якості продукції варто враховувати суспільно-необхідні витрати або економію суспільної праці з позиції загальнонаціональних інтересів. Підвищення якості продукції може забезпечити значний економічний ефект тільки за рахунок системного управління та комплексного впливу на виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Отже, суто об'єктивно повинна існувати єдина система управління якістю, конкурентоспроможністю й ефективністю виробництва. Неухильне підвищення якості продукції і її конкурентоспроможності — це засіб і результат інтенсифікації виробництва, що з загальноекономічних позицій сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва.

ВИСНОВКИ

Встановлення взаємозв'язків якості, конкурентоспроможності й ефективності на всіх стадіях суспільного відтворення є головною умовою удосконалювання управління. Для орієнтації виробництва на рішення взаємозалежної проблеми поліпшення якості продукції і її конкурентоспроможності необхідно враховувати як корисний ефект від експлуатації продукції, так і сумарні витрати на її створення і використання.

Для підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно:

— оцінити ступінь конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і факторів, що можуть сприяти ефективній конкуренції і збільшенню експортного капіталу;

— обґрунтувати і виділити пріоритетні галузі виробництва і види продукції, що можуть одержати конкурентні переваги на світовому ринку;

— здійснити структурну перебудову економіки;

— більш повно використовувати інноваційний потенціал нації;

— постійно удосконалювати систему керування за рахунок створення єдиної системи управління якістю і конкурентоспроможністю національного виробництва.

При розробці стратегічних заходів щодо забезпечення сталого інноваційного розвитку підприємств на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях потрібно:

— в стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України

передбачити формування ефективних інноваційних мережевих виробничих систем, розвиток їх інфраструктури;

— провести фундаментальні клас-терні дослідження на предмет пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки міст, регіонів і країни в цілому;

— включити в "Стратегію розвитку України до 2015 року" заходи з підтримки розвитку пріоритетних національних та регіональних кластерів;

— широко використовувати наукові й освітні центри для вивчення світового досвіду розвитку кластерів та для підготовки спеціалістів відповідного профілю;

— створити в регіонах "Ради конкурентоспроможності" для координування, розробки і реалізації кластерних проектів;

— спрямувати законотворчу роботу на створення в Україні норм і правил активного сприяння розвитку кластерної моделі економічного зростання;

— розробити інформаційно-аналітичну систему обслуговування учасників кластерних об'єднань, моніторинг процесу їх розвитку та розповсюдження позитивного досвіду;

— сприяти формуванню в кожному регіоні кластерів високого рівня, які забезпечать постійний розвиток регіональної інноваційної ділової інфраструктури.

Література:

1. Антонюк Л.А. Міжнародна конкурентоспроможність країни: теорія та механізм реалізації. — К.: КНЕУ, 2002.
2. Архангельский Ю. Есть ли вред от монополии? // Экономика Украины. — 2006. — № 11.
3. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. — К.: НІСД, 2002.
4. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття/ В.Д. Лагутін, О.О.Бакалінська, О.В.Вертельєва та ін. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 320 с.
5. Лагутін В.Д. Вред от монополии и польза от конкуренции: так ли все просто? // Экономика Украины. — 2007. — № 4.
6. Поддубный И., Поддубная Л. Теория конкурентоспособности: современное состояние и предметно-методологические аспекты развития // Экономика Украины. — 2007. — № 8.
7. Портер М. Международная конкуренция. Международные отношения. — 1993.
8. Пуцентейло П. Сутність аспекти конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2009. — № 4.
9. Тарнавська Н. Парадигма конкурентного середовища: перегляд при формуванні нового світового порядку // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2009. — № 5.
10. Фатхутдинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность. — М.: Экономика, 2005.
11. Шумпетер И. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2010 р.